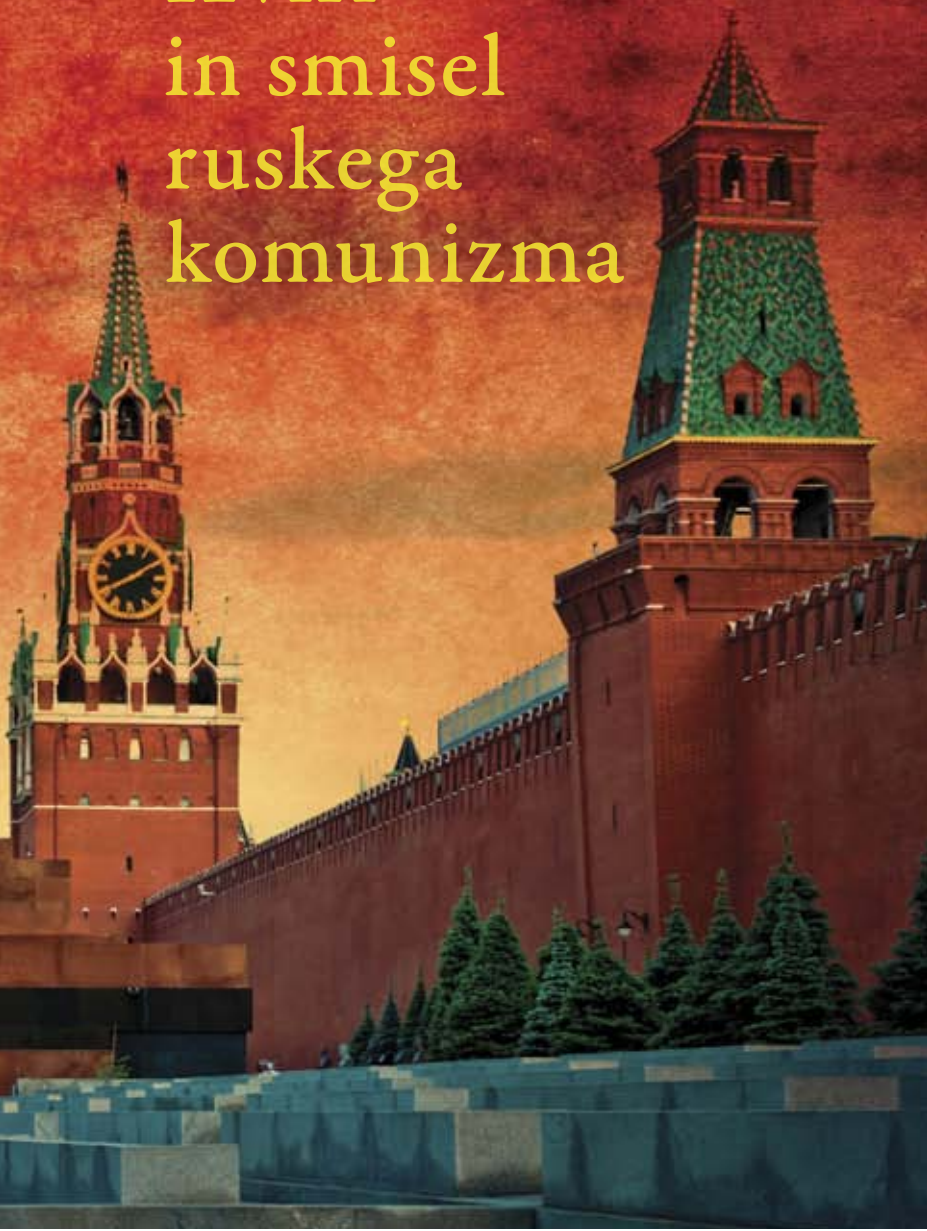

Nikolaj Aleksandrovič Berdjajev

Izviri in smisel ruskega komunizma

Nikolaj Aleksandrovič Berdjajev
Izviri in smisel ruskega komunizma

Nikolaj Aleksandrovič Berdjajev

Izviri
in smisel
ruskega
komunizma

ZALOŽBA
DRUŽINA

VSEBINA

UVOD

Ruska religiozna ideja in ruska država	7
--	---

PRVO POGLAVJE

Nastanek ruske inteligence in njena narava Slovanofilstvo in zahodništvo	23
---	----

DRUGO POGLAVJE

Ruski socializem in nihilizem	47
-------------------------------	----

TRETJE POGLAVJE

Rusko narodništvo in anarhizem	73
--------------------------------	----

ČETRTO POGLAVJE

Ruska literatura 19. stoletja in njene prerokbe	96
---	----

PETO POGLAVJE

Klasični marksizem in ruski marksizem	119
---------------------------------------	-----

ŠESTO POGLAVJE

Ruski komunizem in revolucija	143
-------------------------------	-----

SEDMO POGLAVJE

Komunizem in krščanstvo	196
-------------------------	-----

SPREMNA BESEDA

Marksist, idealist, kristjan, »človek novih časov«. O(b) knjigi Nikolaja Berdjajeva <i>Izviri in smisel ruskega komunizma</i>	233
--	-----

Ruska religiozna ideja in ruska država

1

Ruski komunizem težko razumemo, ker ima dvojno naravo. Po eni strani je svetovni, internacionalni pojav, po drugi ruski, nacionalni. Zahodni človek bi moral razumeti zlasti nacionalne korenine ruskega komunizma, njegovo določenost z rusko zgodovino. Poznavanje marksizma za to ni dovolj.

Ruski narod je po svoji duševni ustrojenosti vzhodnjaški narod. Rusija je krščanski Vzhod, ki je bil zadnji dve stoletji pod močnim vplivom Zahoda, njegov vrhni kulturni sloj je asimiliral vse zahodne ideje. Zgodovinska usoda ruskega naroda je bila nesrečna in mučeniška, razvijal se je s katastrofalnim tempom, v lomljenju in spreminjanju civilizacijskega tipa. V ruski zgodovini, kljub drugačnemu prepričanju slovanofilov, ni mogoče najti organske enotnosti. Ruski narod je moral obvladovati prevelike širjave, prevelike so bile tudi nevarnosti z Vzhoda, npr. tatarskih vpadov, pred katerimi je branil tudi Zahod, velike nevarnosti pa so prihajale tudi s samega Zahoda. V zgodovini poznamo pet različnih Rusij: Kijevsko Rusijo, Rusijo v tatarskem obdobju, moskovsko Rusijo, Rusijo Petra Velikega, tj. imperatorsko Rusijo, in nazadnje novo, sovjetsko Rusijo. Napačno bi bilo reči, da je Rusija država z mlado kulturo, ki je bila

še nedavno napol barbarska. Rusija je v določeni meri država s staro kulturo. V Kijeviski Rusiji je nastajala višja kultura, kot je bila tisti čas na Zahodu: že v 14. stoletju je bilo razvito klasično popolno slikanje ikon in sijajno stavbarstvo. Moskovska Rusija je imela zelo visoko razvito kiparstvo v organsko celovitem slogu, zelo izdelane oblike vsakdanjega življenja. To je bila vzhodna kultura, kultura pokristjanjenega tatarskega kanata. Moskovska kultura je nastajala v nenehnem spopadu z latinskim Zahodom in tujimi navadami. V moskovskem carstvu pa je bila precej šibka in neizrazita kultura misli. Moskovska Rusija je bila skorajda brez misli in brez besed, vendar se je v njej pomembno izoblikovala stihija, imela je izrazit kiparski slog, ki ga Petrova Rusija ni poznala. Slednja je bila Rusija prebujajoče se misli in besede, misleča Rusija, ki je ustvarila veliko literaturo, ki je iskala družbeno pravičnost, ki je bila raztrgana in brez sloga, ki ni našla organske enotnosti.

Na protislovnost ruske duše je vplivala zapletenost ruske zgodovinske usode, dejstvo, da so v njej trčile in se spopadale vzhodne in zahodne prvine. Dušo ruskega naroda je izoblikovala pravoslavna cerkev, tako je dobila povsem religiozno zasnovo. Ta se je ohranila vse do danes, vse do ruskih nihilistov in komunistov. Vendar so v duši ruskega ljudstva ostale močne naravne prvine, povezane z neizmernostjo ruske dežele, z brezmejnostjo ruske ravnine.¹ Pri Rusih je »narava« stihijska sila,

1 Gl. zanimivo knjigo Fjodorja Stepuna *Das Antlitz Russlands und das Gesicht der Revolution*. (Op. avt.) – Opombe v knjigi so dveh vrst: opombe, označene kot op. avt., so avtorjeve, tiste, označene kot op. prev., pa prevajalčeve.

močnejša kot pri zahodnjakih, posebej pri ljudeh z docela izoblikovano latinsko kulturo. Naravno-poganske prvine so postale del ruskega krščanstva. V Rusu se vselej spopadata dva elementa – prvotno naravno poganstvo, stihijskost neskončne ruske dežele, in pravoslavni asketizem, ki je prišel iz Bizanca, usmerjenost v onstranstvo. Za ruski narod sta enako značilna tudi naravna di-onizičnost² in krščanski asketizem. Rusi so imeli nadvse težavno nalogo – izoblikovati in organizirati so morali svojo neizmerno deželo. Neizmernost ruske dežele, neomejenost dežele in njenih področij sta se izrazili v ustroju ruske duše. Pokrajina ruske duše se prekriva s pokrajino ruske dežele – enaka brezmejnost, neizoblikovanost, naravnost v neskončnost, širina. Na Zahodu je vse utesnjeno, omejeno, oblikovano in urejeno v kategorije, vse pripomore k oblikovanju in razvoju civilizacije – tako ustroj dežele kot ustrojenost duše. Lahko bi rekli, da je ruski narod postal žrtev neizmernosti svoje dežele, svoje naravne stihijskosti. Težko se je izoblikoval, čut za obliko je pri Rusih majhen. Ruski zgodovinarji razlagajo despotsko naravo ruske države z nujnostjo oblikovanja velikanske neizmerne ravnine. Najslavnejši med njimi, Ključevski,³ je dejal: »Država se napihuje, narod pa hira.« V določenem smislu to velja tudi za sovjetsko komunistično državo, kjer so interesi

2 Pojem iz Nietzschejevega dela *Rojstvo tragedije iz duha glasbe*. Dionizičnosti grške antike kot temnemu, kaotičnemu, iracionalnemu načelu je Nietzsche postavljal nasproti apoliničnost, svetlo, racionalno načelo. (Op. prev.)

3 Vasilij Osipovič Ključevski (1841–1911), ruski zgodovinar, utemeljitelj znanstvene zgodovine v Rusiji. (Op. prev.)

ljudi žrtvovani za mogočnost in organiziranost sovjetske države.

Religiozna izoblikovanost ruske duše je ustvarila določene stalne lastnosti: dogmatizem, asketizem, sposobnost, da trpi in se žrtvuje v imenu vere, naj je ta kakršna koli že, naravnost k transcendenci, ki se nanaša bodisi na večnost, onstranstvo, bodisi na prihodnost, tostranstvo. Verska energija ruske duše ima to sposobnost, da se preusmerja in naravnava k ciljem, ki sploh niso verski, npr. k družbenim. Rusi so zaradi verske ustrojenosti svoje duše vselej ortodoksneži ali heretiki, razkolniki, apokaliptiki⁴ ali nihilisti. Rusi so bili ortodoksni in apokaliptični tudi tedaj, ko so bili razkolniki in staroverci (v 17. stoletju), in tedaj, ko so postali revolucionarji, nihilisti, komunisti (v 19. stoletju). Ustroj duše ostaja enak, ruski inteligentni revolucionarji so ga podedovali od razkolnikov 17. stoletja. Vselej je poglavitno izpovedovanje kakšne ortodoksne vere, to vselej določa pripadnost ruskemu narodu.

Po padcu Bizanca, drugega Rima, največjega pravoslavnega imperija na svetu, se je v ruskem narodu prebudila zavest, da je rusko, moskovsko carstvo edino preostalo pravoslavno carstvo na svetu in da je ruski narod edini nosilec pravoslavne vere. Menih Filofej⁵ je izdelal nauk o Moskvi kot tretjem Rimu. Carju Ivanu III. je pisal: »Novi, tretji Rim – tvoje državno carstvo – sveta

4 Pristaši nauka o bližnjem koncu sveta, povezanem z drugim prihodom Jezusa Kristusa na zemljo, bojem z Antikristom, poslednjo sodbo in nastankom tisočletnega Božjega kraljestva. Dogajanje je prikazano v Janezovem evangeliju. (Op. prev.)

5 Menih iz Pskova (1465–1542), nauk o Moskvi kot tretjem Rimu je zapisal v pismu carju. (Op. prev.)

vesoljna apostolska cerkev – sije po vsem svetu nasproti soncu. In naj tvoja država, pobožni car, ve, da so se vsa carstva pravoslavne krščanske vere združila v tvojem carstvu: ti si edini krščanski car na vsem svetu. Varuj ga, prisluhni, pobožni car, da so se vsa krščanska kraljestva združila v tvoje edino, da sta dva Rima padla, tretji stoji, četrtega pa ne bo; tvojega krščanskega carstva ne bo premagal nihče drug.« Doktrina o Moskvi kot tretjem Rimu je postala ideološka osnova za nastanek moskovskega carstva. Carstvo je nastajalo in se oblikovalo pod simboliko mesijanstva. Iskanje kraljestva, resničnega kraljestva, je značilno za ruski narod v celotni njegovi zgodovini. Pripadnost ruskemu carstvu je določalo izpovedovanje resnične, pravoslavne vere. In prav tako tudi izpovedovanje ortodoksne komunistične vere določa pripadnost sovjetski Rusiji, ruskemu komunističnemu kraljestvu. Pod simboli mesijanske ideje⁶ »Moskva je tretji Rim« je prišlo do stroge nacionalizacije cerkve. V moskovskem carstvu sta se religioznost in nacionalnost zrasli tako močno kakor v zavesti starojudovskega naroda. In kakor je za judovstvo značilna mesijanska zaveza, je značilna tudi za rusko pravoslavje.

Religiozna ideja kraljestva se je prelila v obliko močnejše vladavine, v kateri ima cerkev služnostno vlogo. Pravoslavno moskovsko carstvo je bilo totalitarna država. Ivan Grozni, pomemben teoretik samodržavja, je govoril, da car ni dolžan le upravljati države, temveč mora tudi reševati duše. Zanimivo je, da je ruska cerkev

6 Vera v prihod mesije, od Boga poslanega Odrešenika na zemljo. Pri Judih in Rusih je ideja dobila zamisel o posebnem zgodovinskem poslanstvu izbranega naroda. (Op. prev.)

v moskovskem obdobju imela najmanj svetnikov. Najpomembnejše obdobje ruske cerkve je bil čas tatarskega jarma, tedaj je bila cerkev najbolj duhovno neodvisna, v njej je bilo zaznavno močno podružbljenje.⁷ Ekumenska zavest ruske cerkve je bila tako zelo oslABLJENA, da grške cerkve, od katere so Rusi dobili svoje pravoslavje, niso več videli kot resnično pravoslavno cerkev, v njej so začeli opazovati odstopanje od prave vere. Ljudska verska zavest je dojemala grški vpliv kot kvarjenje, ki vdira v edino pravo pravoslavno kraljestvo na svetu. Pravoslavna vera je samo ruska vera, neruska vera ni pravoslavna vera.

Ko so v času patriarha Nikona začeli popravljati napake v bogoslužnih knjigah po grških vzorcih in ne bistveno spreminjati obred, je to povzročilo buren protest vernih ljudi. V 17. stoletju je prišlo do enega najpomembnejših dogodkov v ruski zgodovini – do razkola s staro vero.⁸ Napak je misliti, da je verski razkol povzročila zgolj sprememba obreda med ljudmi, da se je bil boj edinole glede tega, ali se bojo križali z dvema ali s tremi prsti, in zaradi drobnarij v bogoslužju. Razkol prežema globlja historiozofska tematika. Šlo je za to, ali je rusko carstvo resnično pravoslavno kraljestvo, se pravi, ali ruski narod opravlja svojo mesijansko poklicanost. Pri tem so seveda veliko vlogo igrali neizobraženost, neznanje in vraževernost, nizka kulturna raven duhovščine ipd. A vse to ne pojasni posledic tako velikega dogodka, kot je razkol. Med ljudmi se je zbudil sum, da se je pravo-

7 Gl. G. Fedotov: *Svetniki stare Rusije*, Pariz, 1931. (Op. avt.)

8 Ločitev dela vernikov od ruske pravoslavne vere v letih 1653–56. Staroverci (razkolniki) se niso strinjali s cerkvenimi reformami patriarha Nikona. (Op. prev.)

slavno kraljestvo, tretji Rim, okvarilo, da je prišlo do izdaje prave vere. Državne oblasti in najvišje cerkvene hierarhije se je polastil Antikrist. Ljudsko pravoslavje je pretrgalo vezi s cerkveno hierarhijo in državno oblastjo. Resnično pravoslavno kraljestvo je izginilo v podzemlje. S tem je povezana legenda o mestu Kitež,⁹ skritem pod jezerom. Ljudstvo išče mesto Kitež. Na levem krilu razkolnikov, v t. i. brezpopovstvu, se razvije močna apokaliptična zavest. Razkol postane značilnost ruskega življenja. Tudi ruska revolucionarna inteligenca 19. stoletja je razkolniška in misli, da imajo oblast v rokah zle sile. Tako rusko ljudstvo kakor ruska inteligenca iščeta kraljestvo, utemeljeno na resnici. V vidnem carstvu vlada laž. V moskovskem carstvu, ki se je prepoznalo kot tretji Rim, je Kristusovo kraljestvo, kraljestvo resnice, zamenjala ideja mogočne države, ki jo obvladuje laž. Razkol je razkril to protislovnost, do njega je prišlo zaradi te zamenjave. Toda ljudska zavest je bila zaostala, pogosto vraževerna, krščanstvo se je v njej mešalo s poganstvom. Razkol je ideji Moskve kot tretjega Rima prizadel prvi udarec. Naznanil je vso nesrečnost ruske mesijanske zavesti. Drugi udarec so bile reforme Petra Velikega.

2

Petrova reforma je tako močno določila vso prihodnjo zgodovino Rusije, da so se na podlagi njenih ocen raz-

⁹ Po legendi globoko pod gozdovi Nižjega Goroda obstaja nevidno mesto, ki ga je v času tatarskega vdora kana Batuja zalilo jezero Svetlojar, tako da ga Tatarji niso mogli osvojiti. V mestu pod zemljo zvonijo zvonovi, če deželi grozi nevarnost. (Op. prev.)

delile vse smeri 19. stoletja. Danes mislimo, da je enako zmotno in zastarelo tako slovanofilsko kot zahodniško gledišče na reforme Petra Velikega. Slovanofili so videli pri Petru izdajo davnih nacionalnih ruskih temeljev, onemogočenje in prekinitev organskega razvoja. Zahodniki pa v ruski zgodovini niso opazili nobene samosvojesti, Rusijo so imeli za kulturno in civilizacijsko zaostalo deželo, zahodnoevropski tip civilizacije je bil zanje edini in univerzalen. Peter Veliki je pokazal Rusiji pot k evropski kulturi in civilizaciji.

Slovanofili niso imeli prav, ker so bile Petrove reforme nujne: Rusija ni več mogla obstajati kot zaprto carstvo, z zaostalo vojsko, mornarico, gospodarstvom, brez prosvete in tehnike. Ne le da rusko ljudstvo ob tem ni moglo uresničiti svojega velikega poslanstva, tudi njegov neodvisni obstoj je bil v nevarnosti. Slovanofili niso imeli prav tudi zato, ker je v zgodovini prav čas Petra Velikega pomenil obdobje razcveta ruske kulture, ko sta se rodila Puškin in velika ruska literatura, ko se je prebudila misel in je bil mogoč sam nastanek slovanofilstva. Rusija je morala preseči svojo osamo in se vključiti v kroženje svetovnega življenja. Le na tej poti je bilo mogoče, da je ruski narod služil svetu.

Zahodniki pa niso imeli prav, ker so zanikali samosvojest ruskega naroda in ruske zgodovine, ker so se oklepali popreproščenih pogledov na napredek omike in civilizacije, ker niso videli nikakršnega poslanstva Rusije razen nuje, da dohiti Zahod. Niso videli tistega, kar so vendarle videli slovanofili – nasilja nad narodovo dušo, ki ga je izvajal Peter. Petrove reforme so bile nujne, vendar jih je izvedel s strašnim nasiljevanjem narodove

duše in ljudske vere. In ljudstvo se je na to nasilje odzvalo z nastankom legende o Petru kot Antikristu.

Petrovi postopki so bili docela boljševiški. Hotel je uničiti staro moskovsko Rusijo, izkoreniniti čustva, na katerih je temeljilo njeno življenje. Zaradi tega se ni ustavil pred ubojem lastnega sina, ki je bil zagovornik starega. Petrovi postopki, kar se tiče cerkve in stare vere, zelo spominjajo na ravnanje boljševikov. Ni maral stare moskovske pobožnosti in je bil zlasti surov do starih obredov in stare vere. Posmehoval se je starinskim verskim čustvom, ustanovil je norčavi cerkveni zbor z norcem patriarhom. To zelo spominja na protiverske manifestacije brezbožcev v sovjetski Rusiji. Peter je ustvaril sinodalni sistem,¹⁰ v veliki meri posnet po nemškem protestantskem zgledu, in cerkev dokončno podredil državi. Sicer pa je treba reči, da ni bil krivec za ponižanje ruske cerkve v svojem obdobju ruske zgodovine. Že v moskovski dobi je bila cerkev suženjsko odvisna od države. Avtoriteta hierarhov se je med ljudmi zrušila že pred Petrom. Verski razkol je strašansko prizadel to avtoriteto. Raven omike in kulture cerkvene hierarhije je bila zelo nizka, zato je bila tudi Petrova cerkvena reforma nujna. Vendar jo je izpeljal z nasiljem, ne da bi se mu smilila verska čustva ljudi. Lahko bi primerjali Petra in Lenina, Petrov in boljševistični prevrat. Enaka okrutnost, nasilje, vsiljevanje načel ljudstvu od zgoraj, enaka prekinitev

10 Sistem, po katerem najvišja državna ustanova, Sveta sinoda, upravlja vse versko življenje v Rusiji. Sinodo je leta 1721 ustanovil Peter Veliki, vodil jo je vrhovni tožilec, zato je bila podrejena carju in spreminjena v del državnega aparata. Razlagala je cerkvene dogme, bdela nad obredjem in duhovno kulturo. (Op. prev.)

organskega razvoja, zanikanje izročila, enak etatizem, hipertrofija države, enako izoblikovanje privilegirane birokratskega sloja, enak centralizem, enaka želja, da bi grobo in korenito spremenili tip civilizacije.

A boljševidna revolucija je s strašanskim nasiljem sprostila ljudske sile, jih prisilila k zgodovinski aktivnosti – v tem je njen pomen. Petrov prevrat je okrepil rusko državo, pognal Rusijo na pot zahodne in svetovne razsvetljenosti, poglobil razkol med ljudstvom in vrhnjim kulturnim in vladajočim slojem. Peter je sekulariziral pravoslavno carstvo, usmeril Rusijo na razsvetljeno pot. Ta proces se je dogajal v vrhnjih slojih ruske družbe, med plemiči in uradniki, medtem ko je ljudstvo še naprej živelo in čustvovalo po starih verovanjih. Carjevo samodržavje, ki je dejansko imelo obliko zahodnega razsvetljenega absolutizma, je pri verujočem ljudstvu veljalo za teokratsko oblast. Oslabitev duhovnega vpliva uradne cerkve je bila neizogibna posledica Petrove reforme in uvajanja zahodne kulture. Racionalizem je prodril v samo cerkveno hierarhijo. Slavni metropolit iz Petrovega časa, Feofan Prokopovič,¹¹ je bil pravzaprav protestant racionalističnega tipa. A v času Petra Velikega je racionalizem imel nadomestek v vrstah svetnikov, kakršnih moskovsko obdobje ni poznalo, to je v starčevstvu,¹² v podtalnem duhovnem življenju.

11 Feofan Prokopovič (1681–1736), ruski nadškof, pisatelj in državnik, ki je utrjeval oblast in reforme Petra Velikega. (Op. prev.)

12 Meniška skupnost, ki jo vodi stavec, predstojnik moškega samostana; nastalo je v 4. stoletju v Egiptu, v 18. in 19. stoletju se je razširilo v ruskih pravoslavnih samostanih. (Op. prev.)

Zahodno razsvetljenje 18. stoletja v vrhnjih slojih ruske družbe je bilo ruskemu ljudstvu tuje. Ruska zemljiška gospoda 18. stoletja se je površno ukvarjala po eni strani z volterjanstvom, po drugi z mističnim prostozidarstvom. Ljudstvo pa je še naprej živelo s stariimi religioznimi verovanji in gledalo gospodo kakor tujo raso. Razsvetljenka in volterjanka Katarina II., ki si je dopisovala z Voltairjem¹³ in Diderotem,¹⁴ je dokončno ustvarila obliko tlačanstva, ki je povzročila upor bolne vesti ruske inteligence 19. stoletja. Vpliv Zahoda je najprej prizadel ljudstvo in okrepil privilegirano zemljiško gosposko. Ljudje, kakršen je bil Radiščev,¹⁵ so bili izjema. Šele v 19. stoletju je vpliv Zahoda na nastajajočo rusko inteligenco zdramil rodoljubje in osvobodilne težnje. A tudi tedaj so bili izobraženi in kulturni sloji odtujeni od ljudstva. Zdi se, da nikjer ni bilo takega prepada med vrhnjim in nižjimi sloji kakor v Petrovi, imperatorski Rusiji. In nobena dežela ni hkrati živela v tako različnih stoletjih, vse od 13. do 19., celo vse do 21. stoletja. Rusija 18. in 19. stoletja ni živela organskega življenja. V duši ruskega ljudstva sta se spopadala Vzhod

13 Francoski filozof, pesnik in dramatik s pravim imenom François-Marie Arouet (1694–1778); kot razsvetljenec je kritiziral fevdalno in cerkveno ureditev tedanjega časa. Njegovi nauki so dobili splošno ime volterjanstvo. (Op. prev.)

14 Denis Diderot (1713–84), francoski razsvetljenski filozof, pisatelj, teoretik gledališča, organizator in urednik *Francoske enciklopedije*. Nasprotoval je monarhizmu, zagovarjal je družbeno pogodbo, dogovor med državno oblastjo in državljani. (Op. prev.)

15 Aleksander Nikolajevič Radiščev (1749–1802), ruski pisatelj, pesnik in filozof, učenec francoskih razsvetlencev. V svojem glavnem delu, *Popotovanju iz Peterburga v Moskvo* (1790), je kritiziral monarhijo, zato je bil obsojen na smrt, pomiloščen in nato izgnan v Sibirijo. (Op. prev.)

in Zahod in ta spopad se nadaljuje tudi v ruski revoluciji. Ruski komunizem je vzhodnjaški komunizem. Vpliv Zahoda v dveh stoletjih ni spremenil ruskega ljudstva. Videli bomo, da ruska inteligenca po svojem tipu sploh ni bila zahodnjaška, naj je še tako prisegala na zahodne teorije. Imperij, ki ga je ustvaril Peter Veliki, se je na zunaj razrasel, postal je največji na svetu, v njem je vladala zunanja prisilna enotnost, ni pa bilo notranje enotnosti, vse je bilo notranje raztrgano. Ločeni so bili oblast in ljudstvo, ljudstvo in inteligenca, ločene so bile narodnosti, združene v ruskem imperiju. Imperij je s svojim zahodnim tipom državnega absolutizma še najmanj udeleževal idejo tretjega Rima. Sam naslov imperator, ki je zamenjal naslov car, je bil po slovanofilskem mnenju že izdaja ruske ideje. Despot Nikolaj I. je bil tip pruskega oficirja. Na dvoru in v vrhnjih slojih birokracije je bil zelo močan nemški vpliv. Osnovni spopad je potekal med zamisljivo imperijo, mogočne države vojaško-policijskega tipa, in religiozno-mesijansko idejo carstva, ki je segala v podzemno plast, plast ljudstva, v spremenjeni obliki pa nato v sloj inteligence. Spopad med imperialno zavestjo, katere nosilka je bila oblast, in zavestjo inteligence je temeljni spopad 19. stoletja. Oblast se je vse bolj odtuževala intelektualnim, kulturnim slojem družbe, v katerih narašča revolucionarno razpoloženje. Plemstvo, ki je bilo napreden in najkulturnejši sloj v začetku in še sredi 19. stoletja, je v drugi polovici stoletja kulturno upadlo, postalo reakcionarno in je moralo prepustiti prostor raznočinski inteligenci, ki je prinesla povsem drug, nov tip kulture. Pomanjkanje kulturne enotnosti in celovitosti se je pokazalo v tem, da so se razumske